

עמוס פריש

לדרכו הפרשנית של ר' יוסף חיון לאור פירושו למזמור ב בתהלים

על המפרש

ר' יוסף חיון (לקמן: רי"ח) היה מנהיגה של קהילת יהודי ליסבון במחצית השנייה של המאה החמש-עשרה, שהייתה תקופת פריחה חומרית ליהודי פורטוגל תחת שלטונו של המלך אפונסו החמישי (1438–1481).¹ שנת לידתו ושנת פטירתו של רי"ח אינן ידועות. לגבי שנת פטירתו יש השערות שונות, והן נעות בין שנת 1490 ל-1500.² לדעת יוסף הקר, המנתח ביסודיות את העדויות השונות, רי"ח נפטר בליסבון לפני גירוש ספרד ב-1492,³ והערכה זו אומצה גם בידי כמה מחוקרי פרשנותו.⁴ לידיעת שנת פטירתו יש חשיבות רבה כדי להכריע בשאלה, אם יש מקום לראות בפרשנותו השתקפות של התמודדות עם צרת גירוש ספרד.⁵

* מאמר זה הוא נוסח מעודכן ומורחב של הרצאה שנישאה בכנס הבין-לאומי "יהודי פורטוגל והתפוצה היהודית ספרדית-פורטוגלית", אוניברסיטת פורטו, י"ט בתמוז תשע"ח (2 ביולי 2018), אשר נערך מטעם מרכז דהאן שבאוניברסיטת בר-אילן, המכללה האקדמית אשקלון ואוניברסיטאות ליסבון ופורטו.

1 תיאור חיובי של דמותו אנו מוצאים בדברי ר' יצחק אברבנאל בהקדמתו לפירושו לספר יהושע: "המלך דון אלפונסיו מלך גבור ומשל ממשל רב וירד מים עד ים וכל אשר יעשה יצליח. מלך יושב על כסא דין עושה חסד משפט וצדקה בארץ, מלך בוטח בה' ירא וסר מרע דורש טוב לעמו, מלך בהתאסף ראשי עם חכם ומי כמוהו מורה. אכל מעץ הדעת חן ושכל טוב...".

2 י' קאפח, פירוש לתהלים לרבנו יוסף חיון, ירושלים תשע"ו, עמ' 1 הערה 1.

3 י' הקר, "ר' יוסף חיון ודור הגירוש מפורטוגאל", ציון מח (תשמ"ג), עמ' 273–280.

4 ראו לדוגמה: א' גרוס, ר' יוסף בן אברהם חיון: מנהיג קהילת ליסבון ויצירתו, רמת-גן תשנ"ג, עמ' 24–25 ועמ' 128, הערה 24; י' אליצור, "שיטתו הפרשנית של ר' יוסף חיון בפירושו למקרא", עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ה, עמ' 2–4; קאפח (לעיל הערה 2), שם, בסוף ההערה.

5 דוגמאות אחדות לדיונים על השפעת הגירוש על היצירה הספרותית: ז' בוארון, גירוש ספרד ושמד פורטוגל: השתקפותם בביאורי ר' אברהם סבע, ירושלים תשנ"ד; י' דן, "המהפכה בספרות המוסר העברית בעקבות הגירוש", בתוך: "י"ט עסיס וי' קפלן (עורכים), דור גירוש ספרד: קובץ מאמרים, ירושלים תשנ"ט, עמ' 247–257; ס' כהן סקלי, דון יצחק אברבנאל, ירושלים תשע"ז, פרק יב: "הפירוש לספר מלכים כתגובה לגירוש", עמ' 167–177.

מכל מקום, עיקר פעילותו הספרותית הייתה בשנות השישים והשבעים של המאה החמש-עשרה. לצד הפריחה החומרית הזמנית ביהדות פורטוגל, שרר אז בקרבה משבר רוחני, שהתבטא בזלזול בקיום מצוות ובהתבוללות גדולה, ועל כך עמד בהרחבה יוסף אליצור.⁶

על פי ר' אליהו קפשאל (נולד בשנת 1490 ונפטר סביב שנת 1555), רי"ח היה אחד מארבעת תלמידיו המובהקים של ר' יצחק קנפנטון (נפטר בשנת רכ"ג/1463), "גאון קסטיליה", אבי שיטת העיון הספרדי.⁷ חוקרי פרשנותו של רי"ח הצביעו בפירוט על השפעתה של שיטה זו, שיסודה בלימוד התלמוד, על פרשנותו למקרא של רי"ח.⁸ גרוס מציין, שהתייחסותו של רי"ח אל ליסבון כעיר "מולדתו" אינה שוללת את האפשרות שלמד בספרד.⁹ בין תלמידיו יוזכרו: ר' יוסף יעבץ, ר' דוד ׳ יחיאל, וככל הנראה – דון יצחק אברבנאל.

ואלה ספרי המקרא שאותם פירש רי"ח (על פי סדר ספרי התנ"ך): ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, תרי עשר, תהלים, משלי, שיר השירים, איכה ואסתר. פרט לביאור ספרים שלמים הוא כתב חיבור על ההפטרות וכן מאמרים על פרשיות ועל סוגיות בתורה (כגון: חיבור ספר דברים). חלק מחיבוריו מצוי עדיין בכתבי יד.¹⁰

תפיסה קוהרנטית של המזמור

במאמר זה נתמקד בעיון בביאורו של רי"ח למזמור ב בתהלים. נפתח במה שמצטייר כמעין הערה שולית של המפרש, ונראה אם אכן היא תישאר כזו או תקבל חשיבות גדולה יותר.

בסוף ביאורו לפסוק ד, "יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו", מעיר רי"ח: "ישחק בכאן כמו ילעג, והם שמות נרדפים",¹¹ והוא מביא כראיה לכך את

6	אליצור (לעיל הערה 4), עמ' 4–10.
7	על השיטה, ראו: ד' בויארין, העיון הספרדי: לפרשנות התלמוד של מגורשי ספרד, ירושלים תשמ"ט.
8	ראו במיוחד: גרוס (לעיל הערה 4), עמ' 72–78; אליצור (שם), עמ' 34–39.
9	גרוס (שם), עמ' 24.
10	לסקירה מפורטת של חיבוריו בפרשנות המקרא, ראו: אליצור (לעיל הערה 4), עמ' 15–30.
11	כל המובאות מפירוש רי"ח לתהלים הן ממהדורת קאפח (לעיל הערה 2), ומובאה זו מופיעה שם בעמ' ח. המובאות מופיעות כאן ככתיבן שם (כולל כתיבה מודגשת של מילות הפסוק המבואר), פרט לשני שינויים: פתיחת ראשי תבות (כגון: אמ' = אמר) והבאת שם ה' לא בשתי יו"דין, אלא בכתיב המקובל, ה'. המובאות מפירושי רש"י, ראב"ע, רד"ק ור' ישעיה מטראני לקוחות מתוכנת מקראות גדולות "הכתר", בעריכתו המדעית של פרופ' מנחם כהן,

הכתוב "ואתה ה' תשחק למו תלעג לכל גוים" (תהלים נט, ט).¹² הקביעה "והם שמות נרדפים" מפתיעה, שהרי אחד ממאפייניה הבולטים של שיטתו הפרשנית של רי"ח הוא התנגדותו העקרונית¹³ ל"כפל העניין במלים שונות".¹⁴ איך להבין את הסטייה מעקרונותיו הנגלית בביאורו לפסוק ד?

כבר עמדו על כך, שהעיקר אצל רי"ח בהתנגדותו לכפילות בפסוק אינו עצם ההבחנה בין משמעי המילים אלא ההבחנה בין התכנים של צלעות הפסוק,¹⁵ וזאת הוא עושה גם בביאור זה באמצעות הבחנה בין מניעי שתי הפעולות. כלומר, הפועל "ילעג" כשלעצמו יכול להיות זהה במשמעו ל"ישחק", ובכל זאת הצלע השנייה אינה חוזרת במילים אחרות על מה שנאמר בראשונה.¹⁶ קיימות אפוא, לדעתו, מילים נרדפות, אך אין תקבולת נרדפת. בפסוקו התקבולת היא משלימה:¹⁷ הצלע הראשונה מתייחסת לתגובת ה' על רצון העמים ומלכיהם למרוד בו; ואילו הצלע השנייה מתייחסת לתגובת ה' על רצונם למרוד במשיח ה'. הגדרת ה' בצלע הראשונה כ"יושב בשמים" מְכַנֶּנֶת דווקא לרצון המתאספים למרוד בו. רי"ח מציין: "אחר שהוא **יושב בשמים** הגבוהים מאד על הארץ, ראוי לו לשחוק ולהלעיג כנגדם" וכו'. אף על פי שרי"ח אינו אומר זאת במפורש, ייתכן שהוא מרמז כאן להגדרתם של מנהיגי הנאספים בפסוק ב, "יתיצבו מלכי ארץ"

אוניברסיטת בר-אילן; והמובאות מ"מצודת דוד" – מפרויקט השו"ת, אוניברסיטת בר-אילן.

12 מלבי"ם, המפורסם בהבחנותיו בין המילים הנרדפות (וראו דיונו לקמן), אכן מבחין (ב"באור המלות" שלו על אתר) בין המשמעים של "שחק" ו"לעג".

13 השוו קביעתו של א' גרוס: "לו היה עלינו לבחור במוטיב העיקרי והמיוחד שביצירתו הפרשנית של חיון, היינו מצביעים על דבקותו בעיקרון השולל את המונח הפרשני המכונה 'כפל עניין במלים שונות', והתמדתו בכך" (גרוס [לעיל הערה 4], עמ' 66).

14 למחקר יסודי ומקיף על התייחסות מפרשי ימי הביניים לתופעה, ראו: "האס", מודעות ויחס לכפל ענין במלות שונות; כתופעה אופיינית לסגנון המקראי בפרשנות המקרא היהודית בימי הביניים, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ה.

15 ראו: "קאפח", הפרוש לתהלים של רבי יוסף ב"ר אברהם חיון: נתוח הדרך הפרשנית, בצרוף מהדורה מדעית מבארת של מבחר מזמורים, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשע"א, עמ' 143–150; אליצור (לעיל הערה 4), עמ' 110–115.

16 בניגוד לתפיסתו של בעל מצודת דוד: "ואם כן הלוא ישחק על עצתם וילעג עליהם, וכפל הדבר במילים שונות".

17 בדרך זו הוא מגשים את המדיניות שקבע מורו, ר' יצחק קנפנטון (ראו לעיל ליד הערה 7): "כלל גדול בעיון שתדקדק הלשון היטב ותשתדל אם יש בו ייתור לשון, או כפל ענין. ואם יש חדוש בענין ההוא או לאו [...] והשתדל להוציא כל הלשון בענין שכל מלה וכל חלק ממנו יורה על דבר חדש שלא היה מובן מכל הקודם" (דרכי התלמוד לר' יצחק קנפנטון, מהדורת י"ש לנגה, ירושלים תשמ"א, כלל א, עמ' 22).

(וכך כבר ראב"ע על אתר). הצלע הראשונה משווה אפוא בין שני הצדדים רק על פי מיקומם: הנמצאים בארץ מול הנמצא במקום גבוה מאוד מעליהם, אשר זוכה ביתרון גדול, אף אם הוא "חלש שבחלשים"¹⁸. מסתבר שהצלע השנייה, שבה במקום "יושב בשמים" מופיע "ה'", מרמזת על יתרונו הגדול מצד עצמו ולא רק מצד מקומו.

לכאורה, מדובר בהבחנה פרשנית נקודתית, שכל תפקידה להתמודד עם בעיית הכפילות בפסוק הנידון. אך מסתבר שבו-זמנית מדובר בחוליה אחת במערכת, אשר בונה את הזיקות הפנימיות במזמור. על מה מבוססת הבחנתו של רי"ח בין התכנים של שתי הצלעות בפסוק ד? הוא מציין זאת במפורש בתחילת ביאורו לפסוקו: "לפי שאמר שנתקבצו 'על השם ועל משיחו' (פסוק ב), אמר על מה שנתקבצו על השם – **יושב בשמים ישחק** [...] ואמר על מה שיקומו כנגד משיחו – **ה' ילעג למו**" (פס' ד). בהערה זו, הפותחת את ביאורו לפסוק, הציג רי"ח את המפתח שלו לפירוש המזמור. והמפתח הוא הבנת המזמור לכל אורכו כמתייחס למרד הכפול הזה של העמים – מרד בה' ומרד במלך ישראל, משיח ה'. מדבריו בסוף הקדמתו לפירוש תהלים אנו יכולים לאשש את הבנתו, שרי"ח התכוון כאן להצביע על אלמנטים המאחדים את המזמור, שכן הוא מציג שם את מגמתו "לבאר [...] ואח"כ בכל פסוק ופסוק כוונתו הפרטית מסכמת לכוונה הכוללת"¹⁹.

המזמור נפתח בשאלה, "למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק" (פסוק א). לאור ההקשר (כולל הקביעה שהגייתם היא "ריק"), ניתן להבין שמדובר בשאלה רטורית שאין לה מענה, בתמיהה על עשיית פעולה לא הגיונית.²⁰ אולם רי"ח

18 לראיית המקום הגבוה כמבטיח ניצחון ראו עוד בביאורו לתהלים יח, ג; שם נז, ו. בביאור שני כתובים נוספים בספר (קב, ח; קמד, ב) הוא עומד על יתרונו של המקום הגבוה כמבטיח שמירה והגנה. מעניין שתפיסה זו מופיעה גם במצודת דוד, פירוש שבכל שאר אזכוריו כאן אני מציגו בהנגדה לרי"ח: "כאומר הלא ה' יושב הוא בשמים ממעל ואפילו חלש למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה". זהו מוטיב חוזר בפרשנותו, תוך שימוש במטבע הלשון "ואפילו חלש למעלה לגבור יחשב"; ראו במצודת דוד לכתובים אלה: תהלים ח, ב ("לחזקי"); פג, יט; קג, יט ("אף אס"), קח, ו; קטו, ג.

19 רי"ח, תהלים, מהדו' קאפח (לעיל הערה 2), עמ' 36. בפעולה זו הוא מגשים את מדיניותו של רבו, ר' יצחק קנפנטון (אשר, כזכור, אמורה על לימוד התלמוד): "בתחלת עיוןך יש לך לעבור כל הסוגיא ולדעת כוונתה ולהקיף אותה דרך כלל ואחר כך תחזור לעיין כל פרט ופרט ממנה ולראות מהו הקשר שמקשר אותה" (קנפנטון [לעיל הערה 17], עמ' 24).

20 וכך מבארים, לדוגמה, מצודת דוד, מלבי"ם ועמוס חכם (בסדרת דעת מקרא) בביאוריהם על אתר.

רואה כאן שאלה אינפורמטיבית, המבקשת לדעת את הסיבה "התכליתית". הסיפה של פסוק ב, "על ה' ועל משיחו", היא לדעתו התשובה לשאלה: "כי קבוצם גם דבורם הוא על ה' ועל דוד בן ישי שהוא משיחו". קביעה זו, שיש במעשה העמים שני היבטים, אחד המכוון כנגד ה', ואחד המכוון כנגד מלך ישראל – מושמעת כאן לראשונה, והיא, כאמור, השלד הענייני של המזמור כולו, לדעת רי"ח.

פסוק ג מביא את דברי העמים ומלכיהם: "ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו". דבריהם מתבארים בדרך כלל כ"כפל העניין במילים שונות", ועל דרך זו מבארים, לדוגמה, ראב"ע, רד"ק והמאירי. אולם רי"ח מבחין בין ה"מוסרות", שהן לדבריו: "קשורים חזקים שקושרים בצואר הפר החזק, כאשר ירצו להביאו לטבח", לבין ה"עבותות": "חבלים החזקים שקושרים ג"כ ברגליו להכניעו להפילו לארץ". ניתוק המוסרות והשלכת העבותות מסמלים, לדברי רי"ח, שתי כוונות של המתכנסים: "לעקור מלכות בית דוד, ולבטל דבר השם ורצונו אשר משחו למלך על ישראל". רי"ח מחדיר אפוא גם לפסוק זה את שתי הכוונות שמצא אצל המורדים. כאן הוא מבהיר את משמעות יחסם אל ה' – לא מרידה ישירה בו, אלא תוצאה ממרידתם במלך ישראל, אשר ה' בחר בו למלך. אף על פי שבפסוק ב קדם אזכור ה' לאזכור משיחו (וכנזכר לעיל, גם אבחנתו של רי"ח בפסוק ד מוצאת בו התייחסות אל המרידה בה' לפני ההתייחסות אל המרידה במשיחו), בסדר המעשים בפועל קודמת המרידה במלך, וממנה נובעת המרידה בה'.

לאחר שפסוק ד, שבו פתחנו, מציג את תגובתו ה"פנימית" של ה' (שחוק ולעג), מציג פסוק ה את תגובתו ה"חיצונית": "אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו". בתחום המשמעים רי"ח מבחין הבחנה "כמותית" בין אף לחרון: "וחרון גדול מאף"; אולם הוא מוסיף ומבחין בין התכנים של שתי הצלעות: תחילה מדובר בכעס על מה שדיברו כנגד משיח ה', ובהמשך – על מה שדיברו נגד ה' עצמו.²¹

המוטיב החוזר הזה של שתי הכוונות מהדהד לעניות דעתי גם בביאורו של רי"ח לפסוק ו, אף על פי שאין בו כל כפילות, ולפיכך אין בו צורך להבחנה בין צלעות. אני מוצא הדהוד זה פעמיים: תחילה בהסברו לרישה: "איך תחשבו

21 לפי ביאורו של רי"ח, בפסוק זה מוחלף הסדר: תחילה יש התייחסות למלך, ורק אחר כך לה'; לא מצאתי בדבריו הסבר לשינוי הסדר.

לבטל מלכות **משיח**, ואני הגבוה מכל הנמצאים²² – המלכתיהו, ומי יאמר לי מה תעשה". ראוי לשים לב למונח "משיח" – הרי בפסוקנו הוא מכונה "מלכי", ומדוע אין רי"ח נוקט את לשון הכתוב? מסתבר שהמונח "משיח" נועד להחזיר אותנו אל נקודת המוצא שבפסוק ב: "על ה' ועל **משיחו**".²³ בפעם השנייה אני מוצא את ההדהוד בהבחנתו בין "ציון" לבין "הר קדשי". את המושג "ציון" הוא מקשר למקום המלכת המלך, ואילו את "הר קדשי" הוא מקשר למקום השראת השכינה. הבחנה זו הולמת את פשוטו של מקרא, לפחות באשר ל"הר קדשי", אך בו-זמנית היא גם משרתת את הקו המנחה – התייחסות הן למלך ("ציון") הן לה' ("הר קדשי").

כיוצא בזה גם בביאור פסוק י. בהציגו את הרקע לקריאה למלכים ולשופטים לתקן את דרכם, מזכיר רי"ח שהמלכים "מתיצבים עלי", ופעולתם היא "לחלוק על הכוונה האלהית". יש בכך הד לשני ההיבטים המדוברים – התנגדות למלך ישראל ועשייה בניגוד לרצון ה'.

המוטיב חוזר בעליל בביאורו לשני הפסוקים האחרונים של המזמור, פסוקים יא–יב, ושם יש בדבריו התייחסות מפורשת לפסוק ג:

לפי שאמר נגדם שהיו נצבים "על ה' ועל משיחו", יצום עתה שיעשו הפך זה. ואמר ראשונה **מה שיעשו נגד השם**, והוא אמרו **עבדו את ה' ביראה** [...] אחר שצום שיעשו לשם הפך מה שאמר עליהם "יתיצבו מלכי ארץ וגו' על ה'", יצום עתה **מה שיעשו למשיחו**, הפך אמרו "ועל משיחו". [הוספת הקווים להדגשה – שלי, ע"פ].

באמצעות הסברו הוא מהדק את הקשר בין שני הפסוקים בינם לבין עצמם, וכמובן, גם ביניהם לבין המזמור כולו. פסוק יא מציג קריאה מפתיעה אל מלכי העמים: "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה". האם יש בקריאה זו פנייה "מיסיונרית" אל העמים עובדי האלילים להצטרף אל קהל עובדי ה'? רבים שוללים הבנה שכזו ומבארים שלקריאה זו אין משמעות דתית אלא רק מדינית, והיא אינה עומדת בפני עצמה אלא מהווה הקדמה גרידא לקריאה להיכנע למלך

22 חזרה למוטיב הגובה שהוזכר בביאורו לפסוק ד.

23 המונח "משיח" חוזר ונשנה בביאור רי"ח למזמורנו, החל בביאורו לפסוק ב, וזאת נוסף על החזרות על הסיפה של פסוק ב, "על ה' ועל משיחו": "[...] ועל דוד בן ישי שהוא משיחו" (פסוק ב, ומיד הוא מוסיף את הקביעה: "וכבר קרא דוד עצמו 'משיח השם' במקומות רבים בספר הזה"), "ואמר על מה שיקומו כנגד משיחו [...] (פסוק ד), "על מה שדברו כנגד משיחו" (פסוק ה), "יצום עתה מה שיעשו למשיחו" (פסוק יב), "ורז"ל פירשו המזמור הזה לעתיד, על משיח בן דוד ועל גוג ומגוג [...] (פסוק יב).

ישראל, אשר תושמע בפסוק הבא.²⁴ לא כן עמדתו של רי"ח; הוא רואה בפסוקו היגד בעל מעמד עצמאי, והוא מקביל אל זה שבפסוק הבא. הקריאה "עבדו את ה'" מכוונת כנגד ההיבט הראשון של המרד, "על ה'", והקריאה שתושמע בפסוק הבא, "נשקו בר" וגו', מכוונת כנגד ההיבט השני – "ועל משיחו".²⁵

נמצא המזמור מגובש ומלוכד לכל אורכו באמצעות המוטיב החוזר של התייחסות אל מעשה העמים המתקוממים ואל התגובה עליו – תחילה תגובת ה' (פס' ד-ו) ולאחריה תגובת המלך (פס' ז-יב). ואף על פי שהמוטיב החוזר מוצג לראשונה רק בביאורו לפסוק ב, רי"ח מוסיף לתיאור פעולת העמים את השורש קב"ץ, שאינו מופיע במזמור, והוא נוקט אותו לראשונה כבר במילה השמינית והתשיעית מתחילת ביאורו ("זה המזמור יסדו דוד על עצמו, על הקבוץ שנקבצו עליו גוים ולאומים"), ובפעם האחרונה – כמילה רביעית מסוף ביאורו, בהציגו את תפיסת חז"ל ("על משיח בן דוד ועל גוג ומגוג, שיתקבצו עליו ועל השם"). באמצעות החזרה על השורש (כשבמקצת המקרים לצידו גם השורש דב"ר) מבליט רי"ח את המוטיב החוזר במזמור.²⁶

השוואה למלבי"ם

במחקרו המקיף והחלוצי על רי"ח משווה גרוס את דרכו של מפרשנו לדרכו של מלבי"ם, בן המאה התשע-עשרה (תקס"ט-תר"ם/1809-1879), בהתנגדות ל"כפל העניין במילים שונות".²⁷ מלבי"ם הוא ככל הנראה המפרש המזוהה ביותר עם התנגדות זו; והנה מתברר, שקדם לו בכך כבר רי"ח. גרוס מצביע גם

- 24 דוגמה מייצגת ברורה לתפיסה זו: "עבדו את ה'. לקבל עול מלכות משיחו" (מצודת דוד).
- 25 לזיקה זו בין "עבדו את ה' ביראה" ובין "על ה' ועל משיחו", תוך הבלטת קדימת אזכור ה' לאזכור המלך בשני הכתובים, ראו: ע' פריש, "רגשת גויים ודבר ה' (עיון במזמור ב בתהלים)", בית מקרא יח (תשל"ג), עמ' 33-39 (38).
- 26 לאור נושא המאמר, עיונו בתופעה של המוטיב החוזר (המתגלם במילים מנחות) בביאורו של רי"ח למזמור, ממוקד כאן במזמור ב. בינתיים הקדשתי מחקר בפני עצמו לתופעה זו לאורך פירושו של רי"ח לספר תהלים, ראו: "המילה המנחה בכתיבת הפרשן: חשיפת אמצעי ספרותי בפרשנות ר' יוסף חיון לספר תהלים", מגדים (בדפוס). מתברר אפוא שאין מדובר בתופעה ייחודית בביאור למזמורנו אלא במדיניות המאפיינת את דרכו של רי"ח בפרשנותו לספר תהלים.
- 27 ראו: גרוס (לעיל הערה 4), עמ' 70-71.

על מפרש נוסף שנקט דרך זו אשר קדם לרי"ח בכמאה שנה – ר' יוסף אבן כספי (1280–1345).²⁸

אולם בעיוננו כאן ראינו שההבחנה בין הנרדפות אינה העיקר אצל רי"ח, ובמזמורנו היא משמשת אותו כאמצעי לחשיפת המוטיב החוזר, אשר הופעותיו גורמות לליכוד המזמור. והנה, במחקריי על מלבי"ם הצבעתי על חשיבותה הרבה של משימה זו – חשיפת הקוהרנטיות של היצירה המקראית – גם אצל מלבי"ם, מאפיין שבדרך כלל לא שמו לב למשקלו המשמעותי בפרשנותו.²⁹ אנו מוצאים אפוא קו דמיון שני בולט בין שני מפרשינו. לא נראה שמלבי"ם הכיר את פרשנותו של רי"ח והושפע ממנה,³⁰ אלא ככל הנראה מדובר בדמיון טיפולוגי בדרך פעילותם של שני המפרשים, לאור נקודת מוצא משותפת בדבר חשיבות העיון הספרותי כפועל יוצא מקדושת המקרא. אצל רי"ח הדבר נובע מאימוץ דרכי לימוד התלמוד של מורו ר' יצחק קנפנטון, לימוד שהדגיש את חשיבותה של כל מילה ואת תרומתה למסר (והשוו בהכרזתו בהקדמה שהוזכרה לעיל).³¹ הנחת היסוד מאחורי תפיסה זו היא, כדברי אליצור: "שכל טקסט דתי נכתב בחכמה ובשיקול דעת, במשקל, בצמצום ובמשורה".³² אצל מלבי"ם אנו מודעים לרקע הפולמוסי של תפיסתו – המאבק העז בתנועת הרפורמה ובתנועת ההשכלה, שאיימו לפגוע בתפיסתם התמימה של "שלומי אמוני ישראל".³³ והנה, אליצור הגיע למסקנה דומה לגבי רי"ח – אין לראותו כנוקט פרשנות פשט

28 ראו: גרוס (שם), עמ' 72. לניתוח שונה של עמדת ר' יוסף אבן כספי ראו: האס (לעיל הערה 14), עמ' 174–180.

29 דוגמה אחת מספר תהלים: בפרשנותו למזמור פט מתעכב מלבי"ם על המילים המנחות "חסד" ו"אמונה" ומציג את תפקודן כמלכדות את המזמור; ראו: ע' פריש, "קווים לדרכי פרשנותו של מלבי"ם (לאור פירושו לבראשית ד, להושע יד ולתהילים פט)", עיוני מקרא ופרשנות י (תשע"א), עמ' 473–500, בפרט עמ' 489–492. ראו עוד:

A. Frisch, "From Distinguishing between Synonyms to Revealing the Coherence of the Literary Unit: On the Interpretive Method of Malbim", *Judaica* 69 (2013), pp. 393–429.

30 אמנם הרב שושנה וצפור כותבים: "לא רחוק לומר שהמלבי"ם הכיר, לפחות בחלקם, את חיבוריו של רבנו, כגון פירושו לאבות 'מילי דאבות', פירושו לתהלים, ופירושו להפטרות – שכולם נתפרסמו כבר כמה מאות בשנים לפני המלבי"ם – והושפע מהם בעצם הגישה ובדרך הטיפול הפרשני למקרא" (א' שושנה ומ"א צפור, פירוש לספר יחזקאל לרבנו יוסף ב"ר אברהם חיון הנשיא, ראש רבני ליסבון, א, ירושלים תשס"ו, עמ' 23, הערה 34).

31 ראו ליד הערה 19 לעיל.

32 אליצור (לעיל הערה 4), עמ' 116.

33 ראו: פריש (לעיל הערה 29), עמ' 496–500.

"טהורה", אלא זו פרשנות פשט "מגויסת", פרשנות חינוכית, שתכליתה להתמודד עם אתגרי דורו, ובפרט עם השפעתה הגדולה של הפילוסופיה, שגרמה לזלזול בקיום המצוות ופגעה באמונה.³⁴ יש לטעמי מקום במחקר עתידי להשוות בצורה יותר מפורטת את דרכם של שני מפרשים אלה ולעמוד על הדומה וגם על השונה בפרטי ביאוריהם.

התייחסות למפרשים שקדמוהו

בסוף הקדמתו לפירוש תהלים מציין רי"ח את שמות המפרשים שביאוריהם עמדו לפניו:

כי בגלילנו זה לא הגיעו לידינו אלא מה שפרשו בו החכם רבי שלמה ז"ל, והחכם ר' אברהם ן' עזרא והחכם ר' דוד קמחי ז"ל. ושלשתם לא יספיקו להבין דברי הספר הזה בשלמות לפי עומק ענייניו ועומק לשונו. ונוסף עליהם נמצא בידינו התרגום לרב יוסף שתרגם הספר הזה ובאר קצת ענייניו [...] ³⁵

גרוס בספרו מציין את השפעתם של שני המפרשים האחרונים על רי"ח – שימוש במטבעות לשון של ראב"ע, ובעיקר אימוץ ביאורים רבים של רד"ק, גם תוך שינויים מסוימים.³⁶

מתוך עיון בפירוש רי"ח למזמור ניתן להצביע על זיקה לשלושת המפרשים הנזכרים בדבריו.

התייחסותו לרש"י

התייחסות לרש"י ניתן למצוא בשלוש נקודות בביאורו למזמור. כיוון שהן מוצגות על פי סדר הפסוקים, יובהר מראש, שרמת המובהקות של הזיקה לרש"י הולכת וגדלה מדוגמה לדוגמה. בעוד שהדוגמה הראשונה יכולה לשקף זיקה לרד"ק לא פחות משהיא משקפת זיקה לרש"י, המצב משתנה בעליל בדוגמה השנייה ועוד יותר בשלישית.

א. הרקע ההיסטורי של המזמור לפי רי"ח בביאורו לפסוק א: "יסדו דוד על עצמו", כשהאירוע המסוים הוא בראש ובראשונה היאספות הפלשתים למלחמה על דוד הנמשח למלוכה, כמסופר בשמואל ב ה, יז. רקע זה הולם

34 אליצור (לעיל הערה 4), בפרט עמ' 417–427.

35 רי"ח, תהלים, מהדורת קאפח (לעיל הערה 2), עמ' 35–36.

36 גרוס (לעיל הערה 4), עמ' 62–65.

- את ביאורו הפשטי של רש"י לאותו פסוק: "ולפי משמעו ולתשובת המינים, נכון לפתרו על עצמו", ואז רש"י מביא את הפסוק הנזכר מספר שמואל. אמנם גם רד"ק מציג רקע היסטורי זה, אך אינו משתמש כאן בלשון "על עצמו" (שאותה הוא נוקט רק בביאורו לפסוק יב: "אבל הקרוב – כי דוד אמרו על עצמו, כמו שפרשנו"). מאידך גיסא, הלשון "שנקבצו" עליו גוים ולאומים" תואמת יותר את לשון רד"ק: "וזה המזמור אמרו דוד בתחלת מלכותו, שנתקבצו הגוים עליו".³⁸ בסופו של דבר, דומה שבנקודה זו אין הכרעה בין השפעת רש"י לרד"ק, ושמה מיזג רי"ח את דברי שניהם.
- ב. כמו רש"י גם רי"ח מפרש את פסוק ו, "ואני נסכתי מלכי", כפירוט של האמירה הנזכרת בפסוק הקודם: "אז ידבר אלימו באפו", וזה שלא כראב"ע וכרד"ק.³⁹
- ג. המקרה המעניין ביותר של התייחסות לרש"י מצוי לטעמי בפסוק ז. כאן רי"ח מביא פסוק שגם רש"י מזכירו בביאורו לפסוק זה, "בני בכרי ישראל" (שמות ד, כב).⁴⁰ יתר על כן, בעוד ראב"ע ורד"ק מסבירים את הופעת הכינוי "בן" כביטוי ליראה ולציות, ונוקטים שניהם את השורש עב"ד ("לעבוד"; "ועבדי... לעבודתו"), רש"י מסביר אותו כביטוי לאהבה ("וחביב עלי כבן"), וכך ממש גם רי"ח ("כי הוא אהוב לו כבן לאבי"). ועוד: בעוד שלפי ראב"ע ורד"ק, המלך ראוי לתואר "בן" בזכות התנהגותו האישית הצפויה או הקיימת בפועל ("לעבוד את השם כבן יכבד אב"; "ובני הוא ועבדי, נשמע אלי. כי כל נשמע לעבודת האל יקרא 'בנו', שהבן נשמע אל האב ומזומן לעבודתו"), הרי לפי רש"י, יונק המלך את תוארו מתוקף היותו שליח ציבור,
- 37 שנקבצו – את נוסח הפנים במהדורתו קבע קאפח על פי כ"י אוקסופרד; אך באפראט הוא מציין, שבשני עדי הנוסח האחרים, כ"י לונדון ודפוס שאלוניקי רפ"ב, הנוסח הוא: שנתקבצו.
- 38 לשם איזון יש לציין, שהפועל "נתקבצו" מופיע גם בדברי רש"י על אתר: "ועליהם אמר: **למה רגשו גוים ונתקבצו**".
- 39 מעניין לציין, שהבנה כזו מצויה גם אצל ר' ישעיה מטראני: "ומה אומר להן? **אני נסכתי מלכי**". הבנה זו, שפסוק ו הוא פירוט אמירתו של ה' – שהוא העומד במרכזם של הפסוקים ד-ו, יוצרת הקבלה בין שלושה פסוקים אלה לבין שלושת קודמיהם, א-ג, שבמרכזם עומדים מלכי האויב. גם בהם, הפסוק השלישי הוא פירוט הדברים שאליהם התייחס הפועל שהוזכר קודם, "יהגו" (וכפי שהסביר אותו ראב"ע בפירושו הראשון: "יהגו ריק – בדיבור [...]. והדבור: ינתקה את מוסרותימוי [להלן, ג]"). להקבלה זו בין שני חלקים אלה במזמור השוו: פריש (לעיל הערה 25), עמ' 36.
- 40 אמנם גם רד"ק מזכיר פסוק זה, אך לא בביאורו לפסוקנו אלא במסגרת הפולמוס הגלוי שלו בתפיסה הכריסטולוגית בסוף פסוק יב.

מנהיגו של עם ישראל, שהוא הקרוי "בן"; וגם כשהמלך נקרא בן, הרי זה "בשבילם". בדומה לכך מדגיש רי"ח שדוד (בראייתו העצמית הסובייקטיבית, וזו לא בהכרח קביעה אובייקטיבית) "לא היה ראוי מצד עצמו למלוך על עם הקדש".⁴¹

התייחסותו לראב"ע

התייחסותו לראב"ע ניכרת קמעה יותר:

- א. על הכינוי "יושב בשמים" מעיר רי"ח: "אחר שהוא **יושב בשמים** הגבוהים מאד על הארץ, ראוי לו לשחוק ולהלעיג כנגדם" וכו'. וכבר הוזכר לעיל, שאף על פי שרי"ח אינו אומר זאת במפורש, ייתכן שהוא מרמז כאן להגדרתם של מנהיגי הנאספים בפסוק ב, "יתיצבו מלכי **ארץ**" – הנגדה שאותה ציין ראב"ע במפורש (בפירושו הראשון, ובקצרה גם בשני).
- ב. בפסוק י מושמעת קריאה לשני נמענים: "ועתה מלכים השכילו, הוסרו שפטי ארץ". הקריאה אמורה להיות אל מי שמראש הוצגו כנאספים נגד מלך ישראל, ושם נזכרו: "יתיצבו מלכי ארץ, ורוזנים נוסדו יחד" (פס' ב). כיוון שהמלכים נזכרים במפורש ברישה של שני הכתובים, הגיוני להניח שהביטוי "שפטי ארץ" מכוון אל הרוזנים שזכרו בסיפה. כך אכן קובע ראב"ע בקצרה: "**ושופטי ארץ** – הם 'רוזנים'", וכמוהו רי"ח: "וכן **שופטי ארץ** – והם רוזני ארץ". בכך נאמן רי"ח לדרכו להתנגד ל"כפל העניין במילים שונות".⁴² רש"י ורד"ק אינם מתייחסים כאן ל"שפטי ארץ".
- ג. עמדנו לעיל (בסעיף ב) על תפיסתו של רי"ח את פסוקים יא-יב (המצווים על היכנעות לה' ולמלך ישראל) בחינת תגובה על "על ה' ועל משיחו" שבפסוק ב, כאשר פסוק יא עניינו היחס הראוי כלפי ה', ופסוק יב – כלפי משיחו. זו דוגמה בולטת לזיקה אל פירוש ראב"ע. בחשיפת התייחסות זו של הפסוקים עושה רי"ח אף שימוש במונח "הפך", החביב על ראב"ע.⁴³

41 בהקשר זה מציע רי"ח פירוש חריג לתיבת "חק" בפסוקנו: "הדבר שאין לו טעם ידוע וינגדו השכל, וככה זה הדבר הוא חק בלי טעם".

42 בניגוד לדרך זו של הבחנה בין "מלכים" ל"שפטי ארץ" יוצג ביאורו של חכם: "**שפטי ארץ** – מקביל אל 'מלכים', וכן מצינו שעיקר תפקידו של המלך היה לשפוט את העם... (ע' חכם, תהלים [דעת מקרא], א, ירושלים תשל"ט, עמ' ח).

43 השו: "בפי הראב"ע משמשת מלה זו כמונח מבני, המציין זיקה ניגודית בין רכיבים שונים בתוך הנבואה [...]. או כמונח סימנטי המורה על משמעים מנוגדים" (א' סימון, שני פירושי ר' אברהם אבן עזרא לתרי-עשר: מהדורה מדעית מבוארת, רמת גן תשמ"ט, עמ' 40, הסבר לשורה 56). להדגמת שימושו של ראב"ע בפירוש תהלים באמצעי הספרותי של "דבר

ראב"ע (פירוש א) :

(יא) עבדו – הפך דבריהם "ננתקה" (לעיל, ג) [...] (יב) נשקו בר – הנה "עבדו את ה'" (לעיל, יא) כנגד "על ה'" (לעיל, ב), ונשקו בר – כנגד "על משיחו" (שם).

רי"ח :

(יא) לפי שאמר נגדם שהיו נצבים "על ה' ועל משיחו", יצום עתה שיעשו הפך זה. ואמר ראשונה מה שיעשו נגד השם, והוא אמרו עבדו את ה' ביראה [...] (יב) אחר שצום שיעשו לשם הפך מה שאמר עליהם "יניצבו מלכי ארץ וגוי על ה'" (פסוק ב), יצום עתה מה שיעשו למשיחו, הפך אמרו "ועל משיחו" (שם).

קאפח העלה את האפשרות של התייחסות רי"ח גם ל"שיטה הראשונה" של ראב"ע⁴⁴ (הנקראת במהדורת הכתר [עמ' לה] "הפירוש האחר", ובתוכנת הכתר: "פירוש ב"), וזאת לאור הסבר זהה למונח "רוזנים"⁴⁵.

התייחסותו לרד"ק

ביחס לרד"ק ניכר במזמורנו שרי"ח לא רק מאמץ תכנים של ביאוריו אלא גם את ניסוחם. דוגמאות להתייחסותו אליו :

א. ביאור הפועל "רגשו" בפסוק א: "רגשו – ענין קבוץ והמון רב, כמו 'מרגשת פועלי אוף' (תה' סד, ג) (רד"ק), וכיוצא בזה רי"ח: "ורגשו – נקבצו, כמו 'מרגשת פעלי אוף'".⁴⁶

והיפוכו" ראו: א' סידלר, "משורר ופרשן: היבטים ספרותיים בפירושו של רבי אברהם אבן עזרא לתהילים", מגדים נו (תשע"ט), עמ' 85–100 (בעיקר עמ' 88–93).

44 ממנה שרדו רק הקדמת הפירוש וביאור מ-א, א עד ב, ה. לההדרת כל השריד בליווי ביאור ראו: א' סימון, ארבע גישות לספר תהילים מר' סעדיה גאון עד ר' אברהם אבן עזרא, רמת גן תשמ"ב, עמ' 237–248.

45 מדברי רי"ח משתמע, שהמונח "רוזנים" בפסוק ב משמעו "שרים", ועל כך העיר קאפח בעבודת הד"ר שלו (לעיל הערה 4), עמ' 259, הערה 6, שהסבר זה זהה להסבר של הפירוש השני של ראב"ע לתהילים, וסבר: "ייתכן ויש בכך ראייה שהיה לפניו מונח פירוש ב של ראב"ע". במהדורתו הערה זו אינה מופיעה.

46 רק אצל רד"ק מצינו את השיתוף לרי"ח הן בהסבר הפועל באמצעות השורש קב"ץ הן בהבאת הראייה מן הפסוק "מרגשת פעלי אוף". אצל מפרשים אחרים, לכל היותר משותף רק אחד משני הרכיבים האלה: רש"י מביא את הפועל "ונתקבצו", אך אינו מציין פסוק; ר' ישעיה מטראני מבאר: "לשון קיבוץ", אך מביא פסוק שונה: "בבית אלהים נהלך ברגש" (תהלים נה, טו); ר' מנחם המאירי מבאר: "רעשו", ואינו מביא פסוק. ראב"ע בשני פירושו מזכיר את הפסוק המופיע אצל רי"ח, "מרגשת פעלי אוף", אך בשניהם מבאר את הפועל באמצעות השורש חב"ר ("חברו"; "התחברו"). בפירוש השני הוא מביא את דעתו של

ב. בהסבר כינוי הקניין שבתבית "מלכ" (פס' ו) ניכר הדמיון הלשוני אל דברי רד"ק. וכה כתב רד"ק: "ומלכ" – רוצה לומר: המלך שלי, כי אני המלכתיו [...]". והשוו דברי ר"ח: "ומלכ" – ר"ל המלך שלי, שהמלכתיהו, יכנה הפועל לסיבה הפועלת [...].". במקרה זה לפנינו ארבע מילים משותפות ועוד מילה בהמשך.

ג. ביאור הפועל "הוסרו" בפסוק י: לפי רד"ק: "[...] וקחו מוסר ואל תגבהו", לפי ר"ח: "וקחו מוסר ולא תלחמו עמי". ניתן, כמובן, לטעון, שיש כאן הגעה באופן בלתי תלוי לאותו ביאור מסתבר; אך כנגד זאת נצביע על ניסוחו של אותו תוכן במצודת דוד: "וקבלו מוסר ואל תדברו כזאת". טענתי היא, שהלשון "וקחו מוסר", יכולה לכוון להנחה של שאילה מכוונת מרד"ק, כאשר יש לכך תימוכין גם בדוגמאות נוספות.⁴⁷

יש מקרים אחדים שבהם פירושו של ר"ח דומה לפירושם הזהה של ראב"ע ורד"ק.⁴⁸ ייתכן שהושפע מאחד מהם וייתכן שהושפע משניהם. נציין בקצרה שלוש דוגמאות לכך מתוך פסוק יב: "נשקו" מלשון נשיקה, "בר" במובן של "בן" (כמו בפסוק "מה ברי ומה בר בטני" [משלי ל"א, ב]), ואמירה מפורשת ש"פן יאנף" מוסב על ה' (הנזכר בפסוק יא) ולא על ה"בר"=הבן-המלך, שהוא שם העצם הסמוך לפועל מלפניו.

ראינו אפוא שיש בביאורו של ר"ח למזמורנו זיקה לכל שלושת המפרשים שהיו מוכרים לו, כפי שציין בהקדמתו,⁴⁹ אך במזמורנו היא בולטת בפרטיה

מפרש נוסף: "המון" ו"קול שאון", וגם הלה מביא את הפסוק המדובר. מאלף הדבר, שגם מי שהבינו את הפועל כמציין התאספות, נקטו פעלים נרדפים ולא את הפועל נקבצו/התקבצו, פרט לרש"י, אלא שהוא, כנזכר, לא הביא כל פסוק כראיה. 47 איננו מנסים להביא ראיה מהבנת "אני היום ילדתיך" (פס' ז) כמתייחס ליום המשיחה – הבנה המשותפת לר"ח ולרד"ק – כיוון שלא רק רד"ק מבאר כך אלא אף ראב"ע (בפירושו הראשון, בראש ביאורו לפסוק א).

48 להתייחסותו של רד"ק לראב"ע ראו: א' ליפשיץ, "הראב"ע בפירושי רד"ק ובספריו", סיני סא (תשכ"ז), עמ' צב-קט; א"י ברומברג, "הרד"ק כפרשן של הראב"ע בספר תהילים", סיני סג (תשכ"ח), עמ' ד-יב; ע"צ מלמד, מפרשי המקרא: דרכיהם ושיטותיהם, ירושלים תשל"ח, ב, עמ' 741-743.

49 לדברי קאפח (לעיל הערה 15), עמ' 264, הערה 56), בארבעת הביאורים החלופיים של ר"ח ל"ווגילו ברעדה" (פס' יא) מצויה התייחסות לכל שלושת המפרשים: (א) רש"י (הבנת הפסוק בדרך זו מצויה כבר בירושלמי, ברכות ה, א (ח ע"ד)); (ב) דעת יש אומרים אצל ראב"ע; (ג) ראב"ע; (ד) (השוואה לרד"ק).

ביחס לרד"ק, ניכרת ביחס לראב"ע, וקלושה יותר ביחס לרש"י.⁵⁰ עם זאת, למותר לציין, שממצאים של מזמור אחד אינם יכולים בשום פנים לייצג את המצב בסך השלם. על אף זיקתו לראב"ע ולרד"ק, רי"ח חלוק עליהם בעמדה הבסיסית שלו המתנגדת ל"כפל העניין במילים שונות".

סיכום

הליכה בעקבות ראב"ע ורד"ק, אך התנגדות בולטת לדרכם בסוגיית "כפל העניין במילים שונות"; התנגדות לכפל העניין במילים שונות, אך הכרזה ששני פעלים במזמורנו הם זהים במשמעם; פרשנות על דרך הפשט, אך מתחת לפני השטח התייחסות חינוכית לסוגיות שהטרידו את בני דורו – שלוש עמדות מורכבות אלה אמורות להנחות אותנו להתייחס בכובד ראש לדרכו הפרשנית של רי"ח ולהבין שהיא עמוקה יותר מהנראה במבט ראשון.

במאמר בחנו את פירושו למזמור אחד מתוך רצון להתמקד בטקסט מצומצם אחד ולהעמיק בו במקום להתפרס על פני מרחבים טקסטואליים נרחבים על חשבון ההעמקה. הסתירה לכאורה שהצבענו עליה בתחילת המאמר – הודאתו כי "ישחק" הוא פועל נרדף ל"ילעג", לעומת התנגדותו העקרונית ל"כפל העניין במילים שונות" – שימשה בעבורנו מיניה וביה אמצעי לחשיפת המפתח שלו לתפיסה קוהרנטית של המזמור: הבנתו כמתייחס למרד כפול של העמים, מרד בה', ומרד במלך ישראל, משיח ה'. "על ה' ועל משיחו" שבפסוק ב אינו אפוא השלמה שולית בפסוק אלא הוא ביטוי למוטיב המרד הכפול החוזר לכל אורך המזמור – כתוכנית המלכים המורדים, כתגובת ה' עליה, וכציווי המופנה אל המורדים. בדרך זו מגשים רי"ח את מדיניותו המוצהרת בסוף הקדמתו לפירוש תהלים, "לבאר [...] ואח"כ בכל פסוק ופסוק כוונתו הפרטית מסכמת לכוונה הכוללת".

50 בפירושו למזמורי תהלים השונים רי"ח אף מזכיר במפורש את שמותיהם של שלושת המפרשים (ודוגמאות לכך ציין קאפח [לעיל הערה 2], עמ' 5, הערה 31). באשר לרד"ק לא עלה בידי לגלות דוגמאות מלבד ארבע הדוגמאות המצוינות שם; לרש"י הוא ציין עשר הפניות, וגם כאן לא מצאתי תוספות. לראב"ע הוא ציין תשע דוגמות, ומצאתי עוד ארבע עשרה (בביאוריו לכתובים אלה: נה, ז; נו, א; נז, א; סח, טז-יז; עח, ב; פא, כ; פט, ב; יג; צב, ט; צט, ו-ט; קג, כ; קו, כח; קיב, ד; קמא, ג). אם לא נתעלמו ממני דוגמאות, יהיה מספר האזכורים המפורשים בפירוש תהלים כך: ראב"ע – 23, רש"י – 10, רד"ק – 4.

בשני החלקים האחרונים של גוף המאמר נתלבנה זיקתו של רי"ח לשלושה מגדולי מפרשי המקרא שקדמוהו – רש"י, ראב"ע ורד"ק – אותם שלושה מפרשים שהצהיר על הגעת פירושיהם לידינו, ולמפרש אחד שחי למעלה משלוש מאות שנה אחריו, הלוא הוא מלבי"ם. בעוד שהזיקה הראשונה נבחנת בכמות של פרטים, הזיקה השנייה היא דמיון טיפולוגי בשני כללים. בסופו של דבר, השוואה זו, תוך חשיפת נקודות השוני לצד נקודות הדמיון, יש בה כדי לחדד את דרכו של הרי"ח. ועולה התקווה, שיהיה במאמר זה, המצטרף אל מחקרים מקיפים שנעשו בידי אחרים, כדי לרומם את מעמדו ולהגדיל את חלקו של ר' יוסף חיון בסקירת תולדות פרשנות המקרא היהודית.